

ՅՈՒՆԵՍ ԱՆՅՏԻ

Յոսէփ վերտի աշխարհահռչակ երաժշտան՝ որոյ երգամաստեանքն արդէն իսկ բոլոր աշխարհիս թատերաց վրայ հանդիսացան, իրաւցընէ այն մեծաշուն մարդիկներէն մէկն կրնայ համարուիլ, որոնց համբաւն գրեթէ աշխարհիս չորս կողմը հռչակուած է, իրենց երաժշտական անուանի գրուածներով:

Արդեօք ինչպիսի գերմարդկային և հոյակապ հանձար, սրչափ քաղցրաձայն և սրտաշարժ ներդաշնակութիւն, արքան եռանդն և աշխոյժ սրտի ունեցած պիտի ըլլայ նա՞ որ աննշան ընտանիքէ ծննանելով, իրեն ուսումնասիրութեամբն կրցաւ այնչափ մեծնալ և բարձրանալ, որ ոչ միայն հաւասարեցաւ, այլ և բազում իւրիւր գերազանցեց քան ուրիշ ամէն երևելի երաժիշտներն:

Ռոմբոլէ և Պուսսէթ գիւղերուն մէջ տեսակ մը նախանձ մտաւ, որոնք երկուքն ալ կ'ուզէին իրենց սեփականել այս մեծ երգահանին խանձարուրը, և պարծիլ իրեն ծննդեամբ. բայց ստոյգըն ըսելու համար՝ Յովսէփ վերտի ծննաւ 1814 տարւոյն Հոկտեմբեր 9ին, ոչ թէ բուն Պուսսէթի մէջ, ինչպէս ընդհանրապէս կը կարծուի, այլ ուրիշ գիւղի մէջ, որ երեք միւրն հեռու է ի Պուսսէթէ, և անոր վիճակին հետ միասցեալ է, և կը կոչուի Լէ Ռոմբոլէ: Իրեն ծնողքն աղքատ գեղայիններ էին: Մանկութեան ժամանակ կը յաճախէր կիւրակի օրեր գիւղին եկեղեցին, ուր անպատմելի ուրախութիւն կը զգար երգեհոնին նուագաց ձայնը լսելով: Երբոր եօթը տարեկան եղաւ՝ հայրը զինքը Պուսսէթ տարաւ, հասարակաց դպրոցներուն մէջ դնելու համար, ուր գիտութեանց նախնական սկզբունքէն սկըսեալ՝ մինչև հռետորութեան տարիքը կ'ուսուցանէին: Վերտի ամենայն յօ, ժարութեամբ ուսման ետեւէ եղաւ. բայց մէկէն անդամադրելի հակամիտու-

թիւն մը զգաց առ երաժշտութիւն, զոր յայտնելով իւր հօրն, խնդրեց որ փափաքը կատարէ: Գիւրաւ հասաւ իր փափաքանաց, որովհետև Պուսսէթի եկեղեցւոյն երգեհոնահարն էր Յովսէփ վերտի, որ զաշնակահար և միանգամայն երգեր յօրինելու ալ տեղեակ էր:

Հայրն հաւանեցաւ, և քիչ մը ծախքով փոքրիկ նուագարան մը գնեց որ, զւոյն համար, որոյ վրայ սկսաւ վերտի ուսմանքներն ընել: Այս առեւն վերտի դեռ ութամեայ էր: Քիչ ժամանակուան մէջ նուագարանին հետ մէկտեղ սկսաւ վարժիլ նաեւ երգեհոնաւ նուագել, և այսպէս կամաց կամաց առաջ կ'երթար երաժշտութեան մէջ, մինչև բոլորովին ինքզինքը անոր տուաւ. և ուսմանէն և ընթերցմանէն դուրս, որոյ շատ հետամուտ էր, ինչ աղատ ժամանակ որ գտնէր՝ երգելով կ'անցընէր:

Փեռնանդ — Բրովէսի վարժապետն՝ թէպէտ այնչափ հմուտ չէր իր արուեստին մէջ, սակայն ամենայն սիրով սկըսաւ ուսուցանել պատանեկին, որ երգերու քաղցրութեամբ և գեղեցկութեամբ զմայլեալ, այնպիսի մեծ եռանդեամբ եղաւ և աշխատեցաւ, որ քիչ ատենի մէջ իրեն սեփականեց վարժապետին ունեցած բոլոր ծանօթութիւններն, և դերապանցեց իսկ զինքն:

Վերտի այն ժամանակն՝ շատ մեծ յօժարութիւն զգաց իր սրտին մէջ, և կը փափաքէր ուրիշ քաղաքներ երթալ, որպէս զի աւելի ևս հմտանայ և ընդարձակ տեղեկութիւններ ստանայ երաժշտականութեան ուսման վրայ: Բայց պատանեկին այս փափաքանացն՝ մեծապէս արգելք կ'ըլլար իր ծնողաց չքաւորութիւնն:

Այս առեւններս այնպիսի դէպք մը հանդիպեցաւ, որ շատ օգտակար և նըշանաւոր եղաւ վերտի երաժշտական

ուսմանց՝ յառաջողիմութեան նկատմամբ։ Ի Պուստէթ՝ տան մը մէջ շատ անգամ դաշնակաւ կ'երգէին։ Վէրտի միշտ կու գար, և տանը չորս կողմն կը պտտէր։ և երբ կը լսէր ստեղանց զարնուիլը՝ ապշած կը մնար, և մինչև որ ձայնը չդադրէր՝ անկէջ չէր բաժնուեր։ Տանուաւրն Անտոն Պարէցցի, որ հաբուստ վաճառական մ'էր, շատ կը զբաղւարձանար երաժշտութեամբ, շատ մը գործինքն նուագել տալով։ Եւ զաշնամուրը՝ զոր իր դասերն համար գներ էր, այն ատեն իր հայրենակիցներէն մէկն կը հնչեցընէր։

Օր մը երբոր Վէրտի դարձնալ տանը չորս կողմն կը շրջէր, Պարէցցի տեսնելով՝ որ այս աղան ժամերով իր տան չորս կողմն կը պտտի, և զարմացած անշարժ կը կենայ՝ ամենայն կերպով ու շաղկապութիւն դնելով երաժշտութեան, մտեցաւ անոր, և անոյշ կերպով հարցուց. — Հոս ինչ կ'ընես, տղայ, միշտ այսպէս անշարժ կեցած։ — Ես ալ, պատասխանեց տղան, երաժշտութիւն կ'ուսանիմ, անոր համար շատ կ'ախորժիմ՝ այս երաժշտական նուագէս՝ որ այսպէս անոյշ կերպով կ'երգեն ձեր տանը մէջ։ — Եթէ այսպէս է, պատասխանեց Պարէցցի, տուն եկուր, և հանգիստ կերպով մտիկ ըրէ երգը, և քանի անգամ որ ուզես՝ կրնաս գալ լսել։

Պարէցցի այնչափ բարեսիրտ, պարզ և ողորմած էր, և այնպիսի փափուկ զգայմունք ունէր, որ առաջին անգամ երբ ատեստ զտղան՝ ճանչցաւ անոր եղական և զարմանալի հանճարը. տեսաւ տղուն հոգւոյն մէջ նորանշան և արտաքից կարգի յաջողակութիւն և սէր առ երաժշտականութիւն, յարասնութիւն ուսմանց մէջ, սիրելի, պարզ, շնորհալի և քիչ մը տաք բնութիւն. և այն օրէն սկսեալ՝ իր որդւոյն պէս սիրեց զտղան. և վերջինս ալ փոխադարձ ի սրտով կը սիրէր զՊարէցցի իր հօրը պէս։

Այսպիսի քաղցր զգացումներով լի, և բոլորովին ինքզինքը ուսման տուած՝ լմնացուց Վէրտի տղայութեան տարի-

քը, և իր երիտասարդութեան առաջին տարիները՝ այն երկրին խաղաղ հանդրատեան մէջ անցուց, այն պարզ բնութեան և յաւիտենական մեծամեծ դեղեկութեանց մէջ՝ որ առ ինքն կը ձգեն այնպիսի աղնիւ սիրտ մը, որ կարող է հասկընալ զանոնք։ — Իրաւցընէ այս բանս իրեն համար մեծ բաղդ մ'էր։ — Այսպիսի բան մը մեծ բաղդ է նաև ամէն երիտասարդի համար, մանաւանդ կարող և ուսումնասէր երիտասարդաց, եթէ կարենային փոխանակ քաղաքներու՝ գիւղի մը մէջ անցընել իրենց առաջին տարիները։ Բայց սակայն որչափ որ Վէրտի այս դժուարադիւտ բախտս ունեցաւ, այնու հանդերձ իրեն տարիքն ալ մեծնալով՝ փոխանակ գիւղերու և դաշտերու մէջ անցընելու և թաղելու իր կեանքը, բոլորովին հակառակն եղաւ, զոր և ոչ ինքը մտքէն անցուցեր էր։

Տասնութեօթը տարեկան էր՝ երբ ուսաւ Պուստէթի մէջ ինչ որ կարելի էր ուսանիլ այնպիսի խեղճ գիւղի մէջ. ինքն ալ ուրիշներուն պէս կ'ուզէր փարմա քաղաքն երթալ, որպէս զի կարենար հօն կատարելագործել իր ուսմունքը. և ուրիշներուն պէս ինքն ալ մրցանակի արժանի ըլլալ։ Բայց սրովհետեւ հայրն աղքատ էր՝ չէր կրնար այս բանս ընել, որ ամէն ջանք ըրեր էր՝ իր տղուն կենաց պահպանութեան համար. այս պատճառաւ տուն ուղարկեց զինքը երկիրներուն վերայ աշխատելու, եթէ իր կողմանէ Վէրտի ուրիշ հնարք մը գտնելու չըլլար։

Պուստէթի մէջ բարեգործ ընկերութիւն մը կար՝ Տուն Գրաւուց կոչուած, որ ամէն ամիս քսանըհինգ իտալական լիրա կու տար չորս աղքատ պատանեկաց, որպէս զի կարենան ուրիշ քաղաքներ երթալ, և իրենց ուսմունքը և կրթութիւնը կատարելագործել։ Այս ընկերութեան գիմնց Վէրտի՝ Միլանու մէջ երաժշտական ուսմունքը կատարելագործելու համար. և ընդունելի եղաւ իր խնդիրքն. Բայց որովհետեւ քսանըհինգ լիրացք չէին բաւեր ապրելու հա-

մար, սրչափ ալ խնայողութիւն 'ի գործ գնելու ըլլար, ուստի խօսք տուաւ Պարեցցի՝ պակասը իր կողմանէ լրացընելու։ Այս պայմանաւ վէրտի Միլան գրեաց, քովը ուրիշ բան չունէր, բայց եթէ քիչ մը դրամ, իր մէկ քանի երաժշտական գրութիւններ, զորս չինած էր տասուերկուքէն մինչև տասներեօթը տարեկան եղած միջոցը, յուսոյ և զօրութեան գանձեր՝ իր սրտին և հոգւոյն մէջ։ Եւ մէկէն 'ի սկզբան անդ՝ այնպիսի անկարծելի զէպք մը հանդիպեցաւ, որ և ոչ մտքէն կրնար անցնիլ։

Երբոր երաժշտութեան մեծ վարժաւանը ներկայացաւ ընդունուելու համար, չեմ գիտեր ինչպիսի քննութիւն մ'ըրին իրեն. երաժշտական գրութիւնները քննելով՝ նուազել տուին, և վերջը իբրեւ անյարմար երաժշտութեան չընդունանցան զինքը՝։

Վէրտի այն առաջին շարագրած երգերն՝ զորս քննեց երաժշտական դպրոցին վարժապետն, իրաւցընէ ըստ ամենայնի գեռ կատարեալ չէին, և պատահեալն զեռ մատանց շարժման մէջ՝ դաշնամուրին վրայ՝ ճարտարութիւն և փափկութիւն չէր ցուցընելու։ Աններելի յանձնաք վարժապետի մը, որ ամէն բանէ

առաջ տղուն արտաքին կերպերուն կը նայի։ Սակայն այս վարժապետն հաստալակ մարդ չէր, և իրեն այս դատասանն՝ սաստիկ խոցեց վէրտի սիրտը. և եթէ արիասիրտ չըլլար՝ անշուշտ պիտի վճատէր, և մտիկ ընէր այն իշխանական ձայնին՝ որ զինքը գիտութեան տաճարէն դուրս կը մերժէր, և պիտի կտրժէր՝ որ խաբուեր է իրեն յօժարութեան և հակամիտութեան վրայ, պիտի թողուր այս ասպարէզը, և բոլորովին տարբեր ճամբայ մը պիտի բռնէր։ Բայց վէրտի այնպիսի մէկն էր՝ որ փոխանակ վճատելու՝ դեռ աւելի կը քաջալերուէր, և զիմացն ելած արգելներն բոլորն ալ մէկել կ'ընէր. իրեն սիրուն և միտքն կը վկայէին՝ որ ինքն երաժշտութեան համար ծներ էր, թէպէտ և իր վարժապետն անոր հակառակ դատէր։ Պարեցցի տեսնելով անոր մտաց որոշումը, բաջալերեց զինքը, և իր ծախքովն ուղեց օգնել իր յառաջագիտութեան։ Քիչ մը վերջը տեսնելով՝ որ ինչպէս երաժշտական վարժարանին մէջ սովորաբար զանց կ'ընեն երաժշտութեան բուն գիտնական մասը, և զուր տեղ միայն դադարաբաժան մը սը կ'աւանդեն, և այն ալ ամենևին ան-

1 Մեծամեծ մարդկանց կենաց մէջ պակաս չեն այնպիսի գաղտնասաններ։ — Այնքալ գարուն սկիզբները, Շուետի մէջ՝ Ռուսալա քաղքին մտ գեղացի մը կար. և այս գեղացին որք մ'ունէր՝ զոր շատ կը սիրէր։ Սը մը գաղան տարաւ գեղին վարժապետին որ իրեն բարեկամն էր, որպէս զի ինչ որ գիտէ՝ ուսցընէ իր սղուռն։ Քանի մը տարի վերջը, օր մը վարժապետն աղուռն ձեռքէն բռնելով՝ ձորը տարաւ և ըսաւ. « Բարեկամ, ինչ որ ձեռքէն կու գար ըրի այս աղուռն, բայց ամենէն օգուտ մը չեղաւ. ուսման ամենեկին կարողութիւն չունի. և եթէ հաճ' է զեզի իբրեւ անկեղծ բարեկամ խորհուրդ կու տամ՝ որ մէկդի գնելով՝ որ և երջե ուսման մասածութիւն, զինքը արուեստի մը տաւ »։ Հայրն հաւանեցաւ վարժապետին այս խմատուն խորհրդոյն, և զաղան կոչեալարի մը քով դրաւ. Գեղին միջ ամենէն աւելի բժիշկն կոչել կը մտնեցընէր. ինչպէս որ բնական է, անոր համար շատ անդառն բժշկին տուելը կ'ըրտար աղան՝ կոչել ջարհելու համար։ Բժիշկն քանի մ'անգամ մտիկ ընելով աղուն խօսելուն՝ շատ ախորժեցաւ, և բոլորովին վարժապետին ըրած գաղտնասանէն տարբեր գաղտնասան մ'ըրաւ. նորանշան և զարմանալի հանձար տեսնելով տղուն լքայ։ Սկսաւ ուսցընել ա-

նոր, և վերջը Ռուսալա զրկեց զեռ աւելի զարգանալու, ձեռքէն եկածին չափ՝ օգնելով անոր. սակայն այնչափ պզտիկ էր այս օգնութիւնս. որ սովորեալ էր պատանին գիշերները կօշիկ չնիւնէլ որպէս զի կարենայ անոնց ստակով յառաջ տանիլ իր ուսմունքները։ Այս պատանեակն էր Պարուշտ Միննէս, որ բնական գիտութեանց մէջ Արիստոտէլէն վերջը ամենէն աւելի մեծ համար հանգիստացաւ, և բնական պատմութեան ամենէն աւելի մեծ նորոգիչ, որ իր երկայն կենաց մէջ աշխարհիս ամեն կողմերէն զարմանք և փառք ընդունեցաւ, և մահուան միջոցն ալ այնպիսի պատանեակն՝ որ միայն թագաւորաշուն իշխանաց պահուէր էին. մինչև թագաւորն ինքնին ուղեց վերան գամբանական ճառ խօսիլ. և իր տնունն միշտ ամուսն պիտի մնայ մարդկային ազգին բարբարոց անուանին չէաւ, և միշտ ամէն տեղ պիտի հնչէ, քանի որ անցելոյն յիշատակը և երախտագիտութեան զգացմունք մնան։

Ս. Թովմաս, Յովհան-Բակովը-Ռուսոյը, և ուրիշ շատ անուոնի մարդիկ, իրենց երիտասարդական հասակին մէջ միշտ և անշուն հանձարներ համարուեցան այնպիսիներէ՝ որոնք մեծ քննադատն համբաւ ունէին։

կատար, շատ մեծ բաղդ համարեցաւ վէրտի՝ որ զինքն ալ չին ընդունած այն երաժշտական վարժարանին մէջ:

Ռօլլէ՝ որ Սկալա թատրոնին երգիչ-նետուն պարագլուխն էր, խորհուրդ տուաւ վէրտի, որ լավինեա երաժշտական քով՝ առանձին երաժշտութեան ուսմունքը դարգացնէ: Դաիկ ըրաւ վէրտի Ռօլլէի տուած խորհրդոյն: Երեք տարի անդադար այնպիսի կերպով աշխատեցաւ, որ ստոյգ քիչերն աշխարհիս վրայ իր անխոնջութեան հաւասարեւ եւ: Բոլոր օրը առանց երեք հանգիստ առնելու, գրեթէ անշարժ բեւռեալ կը կենար ուսման սենեկին մէջ՝ երաժշտութեան վրայ աշխատելու իսկ երեկոյեան՝ Ս. Գիրքը և իտալական ընտիր հեղինակները կը կարդար: Խցկան մը մէջ կը բնակէր. թէ զգեստուց և թէ ուրիշ պիտոյից համար՝ հարկաւոր եղածէն աւելի ծախք չէր ընէր. մինակ կը պտուէր, կը փախչէր ամբոխէ և հասարակաց տեղերէն, և իրեն համար մեծ ուրախութեան օր կ'ըլլար՝ եթէ քովը գտնուած զրամփն կարենար Ըսկալա թատրոնին մէջ մանիլ:

Բոլովէսի վարժապետն՝ երեք տարիէ վերջը Պուսսէթի մէջ մեղաւ. Պարէցցի յորդորեց զվէրտի, որ դառնայ և անոր անդր վարժապետութիւն ընէ, խոտաւնալով իր դուստրը իրեն կնութեան տալ, որով կարենայ աւելի իրաւամբ զինքը իր սրբին կուշի ինչպէս որ շատ ժամանակէ ՚ի վեր իբրև իր ճշմարիտ գաւաին՝ այնպէս կը սիրէր: վէրտի թողուց Միլան քաղաքը, և Պուսսէթ դարձաւ, ամուսնացաւ Պարէցցիի դստեր հետ, և հօն սկսաւ եկեղեցւոյն երգչ-հանահար ըլլալ: Բայց երգչհօնը նուազելու պաշտաման հետ՝ պարտաւորեալ էր միանգամայն երաժշտութիւն ուսցընել գեղին տղոց: Շուտով ճանաչեցաւ վէրտի վարժապետութիւն ընելէն, տեսնելով որ ժամանակ կը կորսնցընէր՝ առանց օգուտ մը քաղելու:

Սակայն այսու հանդերձ՝ այն իրեն զօրաւոր հոգին՝ որով միշտ յալթող հանգիսացեր էր վէրտի ամէն պատե-

րազմի մէջ, թէ Միլանու և թէ Պուսսէթի մէջ, հօս ալ յարմարուց իր բանը: շատ մը երկասիրութիւններ յօրինեց՝ իր ամէն մէկ վայրկեանը հաշուելով, այն հասարակաց առածին համեմատ, թէ « Գործ բարի » և գործ ժաւանաւ կի »: Թէպէտ ամենայն ճշդութեամբ իր վարժապետութեան պարտքը կը կատարէր, որ իրեն շատ հաճոյ բան մը չէր, սակայն անընդհատ առաջ կը տանէր իր երաժշտութեան ուսմունքը և մատենադրաց ընթերցումը. և միանգամայն ուրիշ զրուածք մ'ալ կը հրատարակէր, զոր Պուսսէթ դառնալէն վերջը՝ երեք տարուան մէջ լմնցուցեր էր. և իրեն սովորութեան համեմատ ամենայն խնայողութեամբ ապրելով, կրցաւ անով իր խեղճ թուակէն հազարաւոր իրաւ պահել:

Այս իրեն խնայողութեանց զրամփ երկրորդ անգամ Միլան դնաց, 1839ին սկիզբները, որպէս զի հոգաբարձու մը գտնէ հօն, որ կարենայ հանգիսացընել իր զրուածք:

Միլանու Սկալա կոչուած թատրոնին մէջ՝ ամէն երեք ամիս մէկ մը՝ երկու անգամ՝ նուագահանդէս կը կատարուէր ՚ի նպատակ երաժշտական ձրիաւ վարժ դպրոցին: Այս առթիւ ամէն ջանք ըրաւ վէրտի, որ գարնաններկա յայրենին իր զրուածք թատեր վրայ. և խնդիրն այնչափ յաջողեցաւ՝ մինչև մասնաւոր երգիչներ ընտրուեցան, Ստրեբբոնի տիկինն և Մորիանի և Ռոնքոնի. բայց Մորիանիի հիւանդանալովն՝ ամենայն ինչ պարապի ելաւ:

Մերելիի հոգաբարձուն ճանչցաւ վէրտի յարգը, որ յայսմ ամսին արժանի է ամենայն գովութեան. վասն զի չեղաւ մէկն որ այնպէս աղէկ ճանչցած ըլլայ վէրտիի արժանաւորութիւնը՝ ինչպէս Մերելիի ինքն յանձն առաւ նոյն աւարտոյն (1839) աշնան միջոց Սկալա թատրոնին մէջ խաղցընել տալ վէրտիի Ռքերտոս, կոմիս Ս. Բունիփակիոսի կոչուած թատրերգութիւնը, և իրօք այնպէս եղաւ:

Այս թատրերգութիւնն՝ այնչափ մեծ

արդիմը չունեցաւ, սակայն անհաճոյ ալ չեղաւ։ Մերելլի՝ որ ուրիշներէն շատ աւելի աղէկ կը ճանչնար այն ամէն արդիւնները և դժուարութիւնները, որոնք անվարժ մարդու մը գիմաց կ'իլլեն, որ առաջին անգամ թատրոնական հանդիսից ասպարիզին մէջ կը մտնէ, զոհ ըլլալով այն քիչ մը յաջողութենէն ալ, գաշիք դրաւ վէրտիկ հետ, որ ուրիշ երեք դրուածք ալ յօրինէ, որոնց առջինը պէտք էր ըլլար կատակերգական դրուածք մը, որ հետագայ տարւոյն 1840ին աշնան միջոց պիտի խաղցուէր։

Եւ ահա այս ժամանակաւ վէրտիկի դիմաց աղետալի տեսարան մը բացուեցաւ։ Նախ ինքն հիւանդացաւ, և մինչդեռ հազիւ առողջացեր էր և խոստացած կատակերգութիւնը գրելու վրայ էր, յանկարծակի հիւանդացան իր երկու տղայքը, մէկն դեռ երկու տարեկան էր, իսկ միւսն երեք տարեկան, և շատ չանցաւ մեռան։ Որոնց վրայ այնչափ ցաւեցաւ խեղճ մայրերէն, որ սրտին տրտմութենէն՝ բորբոքումն ուղեղի ունեցաւ, և քիչ ատենէն ինքն ալ մեռաւ։ Այս ամէն դժբախտութիւններն 1840 տարւոյն Ապրիլի սկիզբէն մինչև Յունիս 22 ին հանգիստեցան, ճիշդ այն տարին՝ յորում աշնան միջոց լմացուցած պիտի ըլլար իր կատակերգական դրուածքը։

Վէրտի այսպէս յանկարծակի դժբախտութեան մէջ ընկղմած, և սիրտը բոլորովին դառնարտմութենէ կտրած, զուրկ իր ամենէն աւելի սիրելիներէն, միթէ կրնար այսպիսի պարագաներու մէջ կատակաբանութիւն մը գրել։ Եւ սակայն ոտիպեալ էր գրելը։ Վտան դիտւումը կը մօտենար, և հանդիսատեսը յուսով կը սպասէին։ Վէրտի բոլորովին սրտակտոր և լի ցաւք և տրամուլթեամբ՝ գրեց իր կատակերգութիւնը ինչպէս պարտքն էր, և ժամանակին ուղարկեց զրուածք։

Ժողովուրդն՝ որ ամենին չէր գիտեր այն ամէն դժբախտութիւնները և արտասուքը, որոնց մէջ զրուած էին այն երգերը, թատրոնը քնաց հանգիստանա

լլալու այն Ասորեայ՝ քաղաւորութիւն (1840) կոչուած կատակաբանութեան, զուարճանալու և ծիծաղելու համար։ Եւ եթէ զուարճալի կերպով գրուած չըլլար կատակաբանութիւնն, ամէնքն ալ միտքերնին դրեր էին՝ որ պիտի սուլէին բարձրաձայն։

Ժողովուրդն իրաւունք ունէր թատրոն քնաց, լսեց կատակաբանութիւնը, և ամենէն չզուարճանալով՝ սուլեց և տուն դարձաւ։

Երկրորդ օրը վէրտի՝ Մերելլիի զենաց, և իրենց մէջ գրած դաշնագրութիւնը ուղեց լուծել։ Մերելլի յանձն առաւ։ Բայց քանի անգամ որ, ըսաւ վէրտի, նոյն դաշամբ գրուածք մը գրես դարձեալ՝ ես միշտ պատրաստ եմ։ Վէրտի այս իր գրուածքէն 4000 ցը։ Վանձիկ չահեցաւ։ Քանի մը կենսադիր հեղինակներ կ'ըսեն՝ թէ վէրտի իմանալով որ պէտք է դարձեալ ուսման ետնէ ըլլալ՝ ուրիշ անգամ նոյն փորձը ընելէն առաջ՝ աշխարհէս հեռացաւ, որպէս զի բոլորովին իր ուղածին պէս անդադ ռումանց պարագի։ Եւ այս իրեն ուսմանց պատուէն և յառաջողութեան՝ հետագայ երկասիրութեան մէջ տեսնուեցաւ։ Սակայն սխալ է այս։ Ուրովնտե և վէրտի՝ թէ պէտք ամենէն ալ հեռացաւ և քաջուեցաւ, սակայն ի Միլան մնաց, և սենեկի մը մէջ առանձնացաւ, ուսկից քիչ անգամ դուրս կ'ելէ։ Նէր իրիկուան դէմ։ Բայց իր առանձնութեան մէջ՝ ամենին ուսման ետնէ չեղաւ, ամենին չերգեց դաշնակով, այլ մինչև այն ատեն ըրածին բոլորովին հակառակն ըրաւ։ Առաւօտունէ մինչև իրիկուն՝ անպիտան գրքեր կը կարդար, ըստ ամօր մասին՝ վիպասա, նովելներն, որոնք այն ատեն առատութեամբ կը տպուէին Միլանու մէջ։

Սկսեալ 1840 տարւոյն Հոկտեմբերէն մինչև 1841ին Յունուար ամիսը ուրիշ բան չըրաւ։ Նոյն տարւոյն Յունուար ամիսն իրիկուն մը՝ մինչդեռ տեղատարափ ձիւն կու գար, Տէ Գրիւս ատփորիս գահճէն դուրս ելնելով՝ Մերելլի հանդիպեցաւ, որ ձնուքէն բռն

նելով և զինքը դէպ 'ի Սկալա տանե-
լով՝ սկսաւ պատմել իրեն թէ ինչ մեծ
նեղութեան մէջ է. այսինքն է՝ թէ Նի-
կոլայի վարժապետը, որ խոստացեր էր
իրեն համար թատերգութիւն մը դրել՝
չընդունեցաւ Սոլերային գրած պպտիկ
գրքովը՝ որ նաքուզգոյ կը կոչուի:

— Բայց ես, ըսաւ վէրտի, կրնամ
չուտով ազատել զքեզ այդ նեղութե-
նէդ: Չեմ յիշեր որ քովս պպտիկ գիրք
մը թողուցիր, որ Արստրեայն կը կո-
չուի, զոր Ռոսսի գրեր է. նաքուզգո-
յին տեղ այս գիրքը տուր Նիկոլային:

Մերեկ շնորհակալ եղաւ վէրտի
այս ըրած պարգևին համար. զինքը
մինչև թատրոն տարաւ, որպէս զի տես-
նէ թէ արդեօք Արստրեայն կոչուած
գրուածոյն ձեռագիրին հօն կը գտնուի
ստուգին: Գրքոյն հօն գտան, և Մե-
րեկ վէրտի զգեստին դրպանին մէջ
դրաւ նաքուզգոյին ձեռագիրը, ըսելով.

— Աչք մը տուր այս գրուածոյս: —
վէրտի ուշ ատեն տուն հասաւ, ճը-
րադը վառեց, և առանց ուշադրութիւն
դնելու բացաւ խառնեց թուղթերը, և
յանկարժ երրորդ արարուածոյն պա-
րուն վրայ դնաց աչքը, յորում երբա-
յեցուց գերութիւնը կը նկարագրէր, և
այս խօսքերով կը սկսի.

« Va, pensiero, sull' ali dorate. »
« Օն դիմեա, խորհորդ, 'ի թեւ սկեզդինիկս: »
Այս բառերս կարգալու միջոց, յան-
կարժ միտքն ինկաւ Ս. Գրոց այս խօս-
քն. « Առ գեղաւ Բաթելայցոց » . նե-
տեց ձեռագիրը, անկողին մտաւ, բայց
ամենևին չընացաւ դիշերը, այն պա-
րուն վրայ մտածելով:

Առաւօտուն ամբողջ թատերգու-
թիւնը կարգալէն վերջը, և մտքովը այն
գրքէն և այն տողերէն վեր ելնելով,
ինքն որ միշտ եռանդեամբ կը կարգար
Ս. Գիրքը՝ տեսաւ թէ ինչ մեծ և վսեմ
իմաստներ կը պարունակուին այն գա-
ղափարին մէջ. սակայն հանգերձ այսու
նոյն օրը Մերեկի տարաւ ձեռագիրը:

Չէր գիտեր թէ ինչպէս ընէ, որ նորէն
սկսի երաժշտական երկասիրութեանց

ետեւ ըլլալ, և որչափ որ կարելի է՝ ա-
մենայն ջանք կ'ընէր կ'աշխատէր:

Ինչպէս, աղէկ է, հարցուց Մերեկի
— Շատ սքանչելի և երաժշտութեան
մի միակ յարմար նիւթ է, պատասխա-
նեց վէրտի:

— Ուրեմն առ, ըսաւ Մերեկի, և
վրան մտածէ:

վէրտի կ'ամընար և չէր ուզեր առ-
նուլ, բայց բարեմիտ հոգաբարձուն մէ-
կէն ոտք ելաւ, և բռնութեամբ վէր-
տի գրպանին մէջ դրաւ ձեռագիրը,
և անոր ուսոցը վրայ դնելով ձեռքերը,
և ազնիւ ու մարդավար բռնութեամբ
մը գուրս մղելով զինքը՝ դուռը գոցեց:

Պատանի վարժապետն իր թատեր-
գական գրուածն առած՝ տուն դնաց,
և անկիւն մը նետեց առանց մէկ մ'ալ
վրան նայելու, և դարձեալ ուրիշ հինգ
ամիս ալ վիպասանութիւններ կարգա-
լու ետեւէ եղաւ: Մայիս ամսոյն վերջե-
րը, որ մը նորէն ձեռքն անցաւ այն լը-
քեալ թատերգութիւնն, անոր վերջին
տեսիլներէն մէկը կարգաց, որ էր Արի-
կայելի մահն. կարծես թէ առանց ու-
ղելու՝ բռնադատեալ մօտեցաւ դաշնա-
կին, զոր երկայն ժամանակէ 'ի վեր
համը և անշարժ թողեր էր, և սկսաւ
նուագել այն տեսիլը:

Ինչպէս որ մէկն երկար ժամանակ
մուկ բանդի մէջ կենալէն վերջը, դաշ-
տերուն մաքուր օդը ծծելու երթայ՝ ինչ
կը զգայ, նոյնպէս ալ վէրտի սառած
սիրտը վառուեցաւ, բորբոքեցաւ, և նո-
րէն իր ցանկալի վիճակին մէջ գտնուե-
ցաւ: Ասկէց երեք ամիս վերջը (1842)
շարագրեց և բոլորովին լմնցուց նաքուզ-
գոյ գրուածը՝ ինչպէս որ հիմոյ ձեռ-
քերնիս ունինք:

Մերեկի ուրախութեամբ ընդունե-
ցաւ այն նոր թատերգութիւնը, բայց
չուզեց նոյն մերձակայ ձմեռը ներկայա-
ցընել զայն. վասն զի արդէն իր ձեռքը
ուրիշ երեք գրուածք ունէր: վէրտի
այսու հանգերձ կը պնդէր ամենայն
սաստկութեամբ, թէ պէտք է որ պատ-
րաստ ըլլայ նաքուզգոյ գրուածը այն
եղանակին համար, և այս պատճառաւ

մեծ հակառակութիւն գտաւ. բայց ու
մենեին չվհատեցաւ այս իր խնդիրքէն,
և վերջապէս հասաւ իր նպատակին:

Նստուգգոյթ թատրերգութիւնն՝ 1842
տարւոյն՝ մարտի ճին, Սկալդիէ թա-
տրոնին մէջ հանդիսացուցին: Ուր

1848 տարւոնէն առաջ չէ տեսած զի-
տալիա, չի կրնար իմանալ թէ ինչ էին
այն ատենու ան թատրոնները: Մի միակ
ասպարէզ և միջոց մի էր, որով կր-
նային ամէնքն ալ ծանօթացընել իրենք
զիրենք հասարակաց: Բաւական էր որ

ՅՈՒՍԷՓ ՎԵՐՏԻ

Թատրերգութիւն մը բարի յաջողու-
թիւն ունենար, բոլոր քաղաքը ոտը
կ'ենէր, կարծես թէ ամէնքն ալ կը
զգածուէին այն նոր դէպքէն, և այս բա-
րի համբաւս բոլոր իտալիոյ մէջ կը տա-
րածուէր:

Նստուգգոյթին բարի յաջողութեան
վրայ այնչափ զարմացաւ և այնչափ
վառուեցաւ ժողովրդեան սիրտը, որ
մինչև այն ատեն այնպիսի բան չէր ե-
ղած: Բոլոր զիշերն արթնութեան մէջ
էր Միլան քաղաքն. իսկ երկրորդ օրը

խօսակցութեանց նիւթ էր այննոր հրաշակաւոր գրութեան, վերաբերեալ անունն ամենուն բերանը կը պարտէր. իրենց ամենէն աւելի սիրելիներուն և ամենէն աւելի գեղեցիկ բաներուն վրայ՝ վերաբերեալ կը գնէին: Իտալիոյ ամէն կողմերէն փութօքային խառնուածքն երաժշտութեանց գործակատարներն, և խնդրեցին նոր վարժապետէն՝ որ իրենց համար ալ բան մը գրէ, առատ պարգևներ և ընծաներ խոստանալով:

Սակայն Մերեյի կանխիկ քան զամէնն — Նաքուզգոյ թատրոնը վերջին օրը՝ վերաբերեալ գնաց, և գրութեան մը տուաւ. ասիկայ դաշնագիր մ'էր, որով կը խնդրէր վերաբերեալ գրութեան մ'ալ յօրինէ, որուն զինք վարժապետին կամաց թողուց:

Ամենէն աւելի այն օրերուն մէջ կ'ուղէր վերաբերեալ առանձնապէս: Արուեստաւորի մը համար՝ անպարտաւորութիւն մ'է առաջին յաղթութիւնն. բայց վերջը, երբ աւելի ընտանեաց ժողովրդեան հետ, և տեսնէ թէ ինչպէս նուազ են մտադրկային գործութիւնը արուեստին անհուն մեծութեան հետ համեմատելով, ուրիշ աստիճանաւորաւ ճառներու համար, արուեստաւորն աւելի տխուր և երբեմն ալ սրտմտաւ և կամ հենգնական ծիծաղով մը կ'ընդունի ժողովրդեան տուած գովութիւնները: Բայց առաջին անգամ ընդունած գովութիւնը՝ շատ մը տաղանդներէ և տարակուսանքէ կ'ազատէ զինքը. այն առաջին գովութեամբ՝ կերպով մը կը ճանչնայ մարդ ինքզինքը, և ապահով կ'ըլլայ որ սխալ ճամբայ չէ բռնած, և կ'ուրախանայ՝ որ ազէկ բերէ է՝ յարատեւելով իր ճամբուն մէջ: Այն գովութիւնն կը հանէ յանկարծ զպատանին այն խաւար միութենէն, աշխարհիս դիմաց կը գնէ, և առջին անհուն ասպարէզ մը կը բանայ:

Շատ կը փափաքէր վերաբերեալ առանձնապէս, որպէս զի այն խաղաղ առանձնութեան մէջ կարենայ իր առջի յաղթութեան ուրախութեանց համեմատա-

նուէ, և կարենայ միանգամայն հանգիստ կերպով մտածել իր սիրելի մեծեալներուն, իր բարեբախտին, իր աներոջը վրայ, իր երկրորդ հօրը, իր Պարեգցիին վրայ՝ որուն կ'ընծայէր իր ամէն ուրախութիւնները, ցաւերը և մտածութիւնները:

Բայց բոլորովին տոտր հակառակն հանդիպեցաւ — Գանկարծ մէկ մ'ալ բարեկամաց խումբ մ'եկան պաշտօնցիին զինքը, և սկսան պատմել անոր թէ ինչպէս միշտ սիրեր են զինքը, սրբաբար հոգ ինքով տարեր են վրան, և թէ ինչպէս միշտ անոր ազէկութեան և յաջողութեան ցանկացեր են: Ամէնքն ալ կ'ըսէին՝ որ ճանչցեր են զինքը, ամէնքն ալ պաշտպան եղեր են, ամէնքն ալ աշխատեց իրեն համար, ամէնքն ալ գուշակեց անոր հանճարը, ամէնքն ալ առաջունէին փափաքներ են անոր յաջողութեան. ամէնքն ալ կ'ուզէին անոր հետ պարտիլ, ամէնքն ալ ուրախութեամբ անոր ձեռքը կը սղմէին. վերջապէս ամէնքն ալ ըստ կարելոյն՝ իրենց բարեկամութեան նշանները կը ցուցնէին: Իսկ ինքը շնորհակալ կ'ըլլար, և ամենայն ազնուութեամբ անոնց իւրաքանչիւրին կը պատասխանէր. և իր խոյր աչքերով կը գնէր իր նոր բարեկամները, և իր դիմաց գծագրութեան վրայ անսակ մը ժպիտ կը նստարուէր, որ անկէց վերջը երբեմն երբեմն սկսաւ տեսնուիլ իր շրթանցը վրայ:

Այն ատենէն սկսեալ բոլորովին փոխուեցաւ վերաբերեալ արուեստական կեանքն: Անկէց վերջը ուրիշ գրութեան մ'ալ հրատարակեց, Լոմբարտացի յառաջիկ թուականի (1843) անուամբ, որով այնչափ հռչակուեցաւ վերաբերեալ համբաւն, և այնչափ փառուեցաւ ժողովուրդն, որ զինքը Ռոսսինի, Տոնի, Ժնիվի և Պելլիի երաժշտաց զուգակիւ համարեցան:

Բայց որովհետեւ մինչև այն ատեն վերաբերեալ գրութեանն սրբապան կնիք մ'ունէին, քանի մը չար մարդիկ զբարեկամներէ թէ չի կրնար զօրաւոր կերպով գրել վրայ առնուէ և երգել: Վերջ-

սի ասոր հակառակը ցուցնելու համար, Էսքանի կուռած գրուածքը հանեց (1844), զոր վննակոյ ֆէնիէ թատրոնին մէջ հանդիսացուցին Այս թատրերգութեան յաջող ելիցը վրայ այսչափ միայն բաւական է ըսել, թէ այնչափ գեղեցիկ էր՝ որ հակառակորդներն իսկ զարմացան վէրտի հանճարոյն վրայ. և երթալով դեռ աւելի անուանի և հոշակաւոր եղաւ, երբ Էսքանի գրուածքին անմիջապէս յաջորդեցին Ֆուկարի (1844), Յովաննա տ'Արքոյ (1845), Ալիդիա (1845) և ապա Մակրեք (1847), որոնցմէ վերջն ալ՝ ի լոյս ընծայեցան Աւագակք (1847), Ստիպիլիոյ (1850), և Թարվադոր (1853):

Ինչպէս վննետիկ եղաւ՝ որ առաջին անգամ լսեց Էսքանի, Ատտիլաս (1846) և Ռիկոյեդոյ (1851) երաժշտութիւնները, նոյնպէս կրցաւ նաև լրտել Թարվադոր (1853) և Սիմոն Պոգգանէկրա (1857) բաւած քաղցրանուագ երաժշտութիւնները, որ վերտիի գրուածներէն վերջինն եղաւ լրտակաց քաղաքին մէջ:

Ձանց չընենք յիշատակել նաև Հէն (1848), Լէնեանոյ պատերազմն (1849) Լիզա Միչլէր (1849), Սիկիլեան երկոյք (1855), Կիմակաշուրպար (1859), Զօրուքիւն ճակատագրի (1862), Տօն Գարրու (1867), Ալիտա, և Հանգրտեան Պատարագն, որ հրաշալի հանճարոյն ըստ ամենայնի արժանաւոր, բայց յուսամք թէ ոչ և վերջինն պիտի ըլլայ. վասն զի խօսք կայ թէ ետեւ է վէրտի գեղեցկագոյն հրատարակութեամբ պատուելու դարձեալ անգամ մ'ալ աւելի՝ մարդկային զգացմանց փափուկ վսեմութիւնը:

Հանգրտեան պատարագն, զոր յօրինել էր Ալէքսանդր Մանճոնեայ թաղման հանդիսին համար, առաջին անգամ՝ Միլանու Ս. Մարկոս Եկեղեցւոյն մէջ կատարուեցաւ, 1874 տարւոյն Մայիս 22ին, որ մեծանուն մատենագրին մահուան տարեդարձն էր: Անկարելի է բացատրել խօսքով այս ա.

նուանի դրուածոյս երաժշտական զօրութիւնը. գրիչն իսկ յանձն չառնուր այսպիսի ծանր պարտաւորութիւն մը, վասն զի որչափ ալ ջանայ՝ չի կրնար ըստ բաւականի գրել. այս միայն կ'ըսենք, թէ մեր տեղ որ կատարեցին այս Հանգրտեան պատարագը, այնպիսի յաջող ելք մ'ունեցաւ՝ որ երաժշտութեան պատմութեան մէջ գրելթէ նըմանն չէ լուծած:

Վէրտի ալ ուրիշ հոշակաւոր մարդիկներուն պէս՝ չկրցաւ ազատ մնալ նախանձորդաց յաշաղկոտութենէն. կ'ըսէին թէ վէրտի թատերական երաժիշտ չէ. և ահա Էսքանի թատերագրութիւնը յօրինեց. ամբաստանեցին զինքը թէ չառ կը սիրէ մեծ թմրուկը, և ահաւասիկ յօրինեց Թարվադոր և Լոնիգա Միլլէր երաժշտութիւնները, զորի կ'երգէր՝ առնալ երաժշտական գործիւններ. վերջապէս կոչեցին զինքը մտացածին երաժիշտ և ոչ ստոյգ արուեստաւոր, և ահաւասիկ ի լոյս ընծայեց Ռիկոյեդոյ, որուն յաջորդեց Մակրեք գրուածն:

Վէրտի կրցաւ հասնիլ իր ուղած նըպատակին, այսինքն է՝ տարածելու ամէն տեղ իտալական երաժշտականութեան ճաշակը, և այս բանիս համար ինքն իսկ վէրտի՝ որ թէպէտ և կը խորշէր հասարակաց առջև երևնալէն, անձամբ պտտեցաւ Գաղղիոյ, Գերմանիոյ, Անգղիոյ և Ռուսիոյ մայրաքաղաքները, և ամէն տեղ կատարել տուաւ իրեն Հանգրտեան պատարագը:

Ամենայն հոգեով և եռանդեամբ սիրեց իրեն հայրենիքը. որուն համար իրեն հայրենակիցներն ալ զինքը իբրև իրենց կողմանէ պատգամաւոր ուղարկեցին այն ժողովոյն՝ որ հասարակաց պիտոյքը կը հոգայ:

Ջարմանայի երագութիւն մ'ունի այս մեծ երգահանս իրեն երաժշտական գաղափարները թղթի վրայ առնելու, և առ այս բաւական է ըսել, որ Թարվադոր երգին Ռիկոյեդոյ բառով սկսած կտորը՝ պանդոկի մը սեղանին վրայ գրեց, հաղիւ թէ զեռ նոր կառքէն իջած էր:

Որչափ որ երադ էր գրի վրայ առնելու, սակայն միշտ կ'աշխատէր անոնց վրայ, և ամբողջ ամիսներ կ'որոճար մտացը մէջ իր երկասիրութիւնները. և երբ կը տեսնէր որ լմնացեր է զործը, մէկէն գրի վրայ կ'առնուր և կը հրատարակէր: Շատ կ'աշխատէր նաև իր երգոց բաժանմունքներն ընելու համար: Խիստ է իրեն պահանջմանց մէջ. կ'ուզէ որ երգիչներն և կամ արուեստաւորներն այնպէս երգեն և արտասանեն՝ ինչպէս որ ինքն գրելու միջոց՝ ուզեր է որ երգըցուի. և եթէ հարկ ըլլայ՝ կ'ուզէ որ տասն անգամ ալ կրկնեն մի և նոյն երգը, մինչև որ կարենան բուն յատուկ եղանակովն երգել:

Որչափ որ երաժշտութեան արուեստին մէջ գերազանց է Վէրտի, այնչափ ալ անյարմար է ուսուցիչ ըլլալու. որովհետև միշտ իր սրտին մէջ մնաց այն հակառակութիւնն՝ զոր ունէր ընդդէմ վարժապետութեան, որով այնչափ տաղտկալի եղան իրեն Պուսսէթի մէջ անցուցած երիտասարդական տարիները: Հանդերձ այսու անգամ մ'ալ վարժապետ եղաւ Վէրտի, և շատ սիրով կատարեց իր պաշտօնը իր աշակերտըն զիմացի տունը կը բնակէր. ամէն առաւօտ կը կանչէր զանկիւյ պատուհանէն, և պատանին ալ վաղելով կ'երթար: Կը ցուցնէր վարժապետին առջի օրուան աշխատութիւնը, և վարժապետն ալ առանց բան մ'ըսելու կը քննէր: Եթէ բոլորովին սխալած ըլլար՝ աշակերտին կու տար որոնքն չինէ, իսկ եթէ քիչ սխալ ըլլային՝ կը սրբագրէր զանոնք, իւրաքանչիւրին պատճառներն ըսելով. վերջը երկրորդ օրուան համար ուրիշ աշխատութեան նիւթ մը կու տար, և այսպէս դասը կը լմննար:

Արդեօք ինչ է այսպիսի բացառութեան մը պատճառն, որ իրաւացիքն է Վէրտիի կենաց մէջ մէկ հատիկ եղաւ:

Այն աշակերտը՝ Մուկիտս վարժապետն եղաւ, որ հիմայ Ամերիկոյ մէջ շատ յաջողութիւններ ունեցաւ: Մուկիտս Պուսսէթի կոչակարին որդին էր, որ Գրաւստնէն քսանըհինգ լիրա թո-

շակ ունէր, և այս բանս իրեն Պարէյցցի յանձնէր էր:

Կրկին անգամ ամուսնացաւ Վէրտի՝ Յովսէփուհի Սարերբոնի աիկնոջ հետ, որ շատ համբաւաւոր էր՝ թէ իրեն երաժշտական հմտութեանց և թէ իր ազնիւ կրթութեան և փափուկ զգացմանց համար:

Ի 1867 Յուլիս 20ին, ուրբաթ օր կէսօրուրն վերջը՝ Պարէյցցի հոգեվարք էր, չէր կրնար խօսիլ, չէր ճանաչեր, և ամենեկին բան մ'ալ չէր զգար. հագիւ թէ իր այն դանդաղ շնչառութեամբ՝ կենաց նշան կու տար: Վէրտի քովի սենեակը գնաց, և ձեռքերը զլսուն դրած՝ վշտացեալ սրտով մտածեց այն օրհասական հիւանդին բոլոր ըրած բարիքը. վերջը աչքերը վերցընելով տեսաւ որ բաց է դաշնակը, այն բարեյիշատակ դաշնակը՝ որով նուագեր էր իր առջի երգերը: Ներքին անբացատրելի ազդեցութենէ մը մղեալ՝ մէկէն ոտք ելաւ, ձեռքերը դաշնակին ստեղանց վրայ դրաւ, և այն լուի սենեակները, ուր մահը թեապար կը խաղար, յանկարծակի հնչեցին երաւեցեւոց երգովը՝ որոնք գերութեան մէջ կու լային իրենց հորսնցուցած հայրենիքը: Օրհասականին սիրտն ելաւ, աչքերն բացաւ, քաղցր ժպիտ մ'երևցաւ զիմաց վրայ, և մնաց ձեռքերը վերցընել, կարծես թէ օրհնել կ'ուզէր զանկիւյ, այս խօսքերս ըսելով. « Ո՛հ, իմ Վէրտիս, իմ Վէրտիս »: Ասոնք եղան իր վերջին խօսքերն: Վէրտի՝ յոսահատ արտասուօք և ողբալով՝ մէկէն անկողնոյն ոտքն ինկաւ. և միւս օրը իրիկուան ժամը տասին՝ աւանդեց հոգին իր բարեւարն:

Իսկ իրեն ընտանեկան կենաց դալով՝ Վէրտի վաղայարոյց էր. ընդարձակ կալուածներ կ'երթար կը պարտէր. շատ կը զուարճանար ընակի մը վրայ թիավարելով, և ծառազարդ ճամբաներուն վրայ ժուռ կու դար: Իրեն ուսման սենեակը գետնի վրայ էր՝ որ պարտիզին վրայ կը նայէր. և ամբողջ օրը ներսը սենեկին մէջ ներդաշնակութեանց

վրայ մտածելով կ'ոնցընէր, և մատուն-
քը ճապուկ ճապուկ կը խաղցընէր գաշ-
նակին ստեղանց վրայ, որուն վրայ նը-
կարուած է իր սիրելի աներոյն՝ Սնտոն
Պարեցցիի լուսանկարն։

Տարւոյն մէկ մասը Պուստէթի մէջ
կանցընէր, և երբեմն իր գրաւոր երկու-
սիրութիւնները և ընկծերցումը ձգելով,
երկրագործական զբաղմանց ետէ կ'ըլ-
լար, որովք շատ կը զուարճանար, իսկ
մնացած ժամանակը ձենովա կ'անցը-
նէր։ Շատ կը սիրէր ծովային տեստա-
նը, ինչպէս նաև ուրիշ բոլոր բնութեան
գեղեցկութիւնները։ Բայց երբ երգ-
մը շարագրել կ'ուզէր՝ առանձին սենե-
կի մը մէջ կը քաշուէր։ Բոլոր օրն ալ
հաւասար եռանդեամբ և հաւասար ե-
րագութեամբ կ'աշխատէր։ Բայց ան-
ձրիօտ և տխուր օրերը այնպէս կը ձան-
ձրանար, որ եթէ երկայն ստուն կամ՝
Սնգղիա և կամ՝ Գաղղիա կնցած ըլլար,
պիտի չկարենար ամենեկին ընտիր
բան մը գրել։ Այնպիսի օրերը բոլոր ըն-
կծերցումով կ'անցընէր։ Շատ անգամ
կը կարգար Ս. Գրոց խօսքերը, և Տան-
դէէն վերջը՝ Արիստոփոլոսի կարգար, ո-
րուն նկարագրութեանց վրայ անյադ-
կերպով կը զմայլէր, մանաւանդ պա-
տերադանց և մորիկներու նկարագրու-
թեանց վրայ։ Նոյնպէս կը սիրէր նաև
Թաստոյի գրուածքը, և ստէպ ստէպ կը
կարգար։ Բոլոր իտալացի ընտիր հնգի-
նակներն ծանօթ էին իրեն, նոյնպէս օ-
տար մատենագիրներէն ալ ընտրելա-
գոյններն, Հմուտ էր նաև նկարչութեան
արուեստին, կը սիրէր զկուիզիտ Ռէնի,
և Պոլնիտայի վարժարանը, բայց մատ-
նաւորապէս փորթէճճիոյ, յորում կար-
ծես թէ քիչ մը Ռաֆայելի շնորհքը և
քիչ մ'ալ Միքէլանճելլիի զօրութիւնը
կը գտնէր։

Իտալացի մատենագրաց հին երաժշ-
տական գրուածոց մէջ՝ շատ կը գովէր
Վէրաի՝ Պալէստրինա երաժշտին՝ Մար-

կելլու ֆահանայագետին համար յօ-
րինած Հանգստեան Պատարագը։ շատ
կը զարմանարնաև թերկոյէզէ երաժշ-
տին վրայ, Բոլոր աշխարհա ալ ճանչ-
ցու և գովցի զՎէրաի իրեն հանճարոյն
համար։ Բայց շատ աւելի սիրելի և ա-
խորժելի է Վէրաի անոր որ անձամբ կը
ճանչնայ զինքը, իրեն վայելուչ և ազ-
նուական շարժմանց, իր մարգավորու-
թեան, իրեն ուղիղ դատաստանին,
իր քաղցր և հանդիպան խօսակցու-
թեանը և իրեն ազնուական կերպերուն
և ձևերուն համար։ Իրեն այրական կեր-
պարանքն՝ սրտի գոհութիւնը և պար-
զութիւնը կը ցուցընէ, որ զիտյաւ ու-
զել՝ և զօրժունեայ կերպով ուզել,
Սակայն երբ առանձին կ'ըլլար, և իր
հոգին կը բաժնուէր զգայարաններէն,
յանկարծ տխրութիւն մը կը պատէր ե-
րեսը։ աչքերը անշարժ, պշուցեալ և
ատռապեալ կերպով կը նայէին, և
կարծես թէ կ'ուզէր իր աչքերովը եր-
կընքէն վեր անցնել, և լսել երկրաւոր
ներդաշնակութիւններէն աւելի գերա-
զանց յօրինուածութիւն մը։

Պուստէթի մէջ խաւարսն մը շինեցին,
Թաւրոյն Վէրաի անուամբ, յորում
կանգնեցին մեծահռչակ վարժողագետին
կրօնարձանը։ Այս թատեր բայման
հանդիսին, որ 1868ին օգոստոսի մէջ
եղաւ, քաղցր ներդաշնակութիւն մ'եր-
գեցին, զոր յօրինէր էր Վէրաի 1828ին,
երբ դեռ տասուրեք տարեկան էր։
Վէրաի գրեթէ ամէն տէրութիւններէն
ալ շատ պատիւներ, փառքեր, գովու-
թիւններ և ասպետական կարգեր ըն-
դունեցաւ, եղաւ Մեծ պաշտօնատար Ս.
Մարիտիմի և Ս. Ղազարու, և և և և և և և և
թագաւորութեան, Աւագ իշխան, Մեծ
պաշտօնեայ կուստապուբայի (Մէքսի-
գոյի), Ասպետ Ս. Ստեփանոսի և Պա-
տուաւոր Կնզին, և ուրիշ շատ պա-
տիւններ՝ զորս երկայն կ'ըլլայ մէկիկ մէ-
կիկ համրել։